

عنوان مقاله

تحلیل روانشناختی روش های دعوت به جهاد در قرآن کریم با توجه به مؤلفه های واژه انگیزشی «تحریض»

نویسندگان

علیرضا شیرزاد / کارشناسی ارشد روانشناسی اسلامی و دانشجوی دکتری تخصصی قرآن و متون اسلامی

مقدمه

قرآن کریم به عنوان کتاب تشریح و قانون گذاری دربردارنده دستورات مختلفی است که بخشی از این دستورات الهی همچون جهاد و مقاتله در راه خدا به علت احتمال خطرات جانی، دوری از خانواده و طاقت فرسا بودن آن با دشواری های زیادی برای مسلمانان همراه بوده که مجموع این عوامل در کاهش انگیزه جهاد در راه خدا مؤثر بوده اند

در نتیجه مشاهده می شود که در قرآن کریم، در دو مورد بصورت مستقیم به پیامبر اکرم(ص) فرمان داده می شود که مؤمنان را نسبت به جهاد ترغیب نموده و انگیزه سازی های لازم برای انجام آن صورت پذیرد که البته این فرمان مستقیم به انگیزه سازی با توجه به جستجوهای انجام شده در آیات قرآن، می توان بیان نمود که تنها موردی است که خداوند فرمان انگیزه سازی به پیامبر خود داده و آن هم تنها در مورد جهاد می باشد و این امر، اهمیت مساله تقویت انگیزه را در انجام جهاد بیشتر می نماید.

در میان این لغات مستقیم انگیزشی، آن لغتی که خداوند بوسیله آن از پیامبر خویش خواسته است که در مومنان نسبت به قتال، انگیزه سازی نماید واژه «تحریض» است که در دو آیه قرآن کریم چنین کاربردی داشته است:

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفِ بِأَسِ الدِّينِ كَفْرًا وَ اللَّهُ أَشَدُّ بِأَسًا وَ أَشَدُّ تَنْكِيلًا (نساء: ۸۴)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنْ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ (انفال: ۶۵)

همچنین خداوند متعال به منظور انگیزه سازی در انجام جهاد صرفاً به بیان فرمان به پیامبر خویش بسنده ننموده و از بررسی آیات قرآن پیرامون جهاد و مقاتله می توان نتیجه گرفت که آیات متعددی نیز دربرگیرنده گزاره های انگیزشی برای مسلمانان است که بوسیله آنها نسبت به این حکم دشوار الهی ترغیب شوند که البته تحلیل و تبیین روانشناختی آنها می تواند ابعاد متعددی و بعضاً پنهان روش های دعوت به جهاد را روشن تر نماید.

اما آنچه که در مرحله آغازین پژوهش پیرامون روش های دعوت به جهاد در قرآن کریم حائز اهمیت است، مفهوم پژوهی واژه «تحریض» است که می تواند در فهم بهتر آن روش ها یاری رساند زیرا بر اساس آموزه های کلامی، تمام افعال و کلام الهی حکیمانه و از روی غرضی بوده است به همین جهت استعمال ریش «حرض» در میان دیگر لغات انگیزشی در زبان عرب با دلالتی همراه بوده که استخراج ابعاد این واژه از کتب لغوی این مساله را روشن نموده است در نتیجه پس از مفهوم شناسی واژه تحریض و بیان ابعاد آن، و ذکر دو مؤلفه روشی آن، شیوه های دعوت به جهاد نیز در آیات قرآن مورد بررسی قرار گرفته که یافته ها نشان از هماهنگی مفهوم لغوی تحریض با روش های انگیزشی دعوت به جهاد در قرآن است که هریک از این روش ها نیز در این پژوهش با استفاده از برخی نظریات انگیزشی دانش روانشناسی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

روش

روش بکار رفته در این پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده است که ابتدا لغت «تحریض» از منظر لغت شناسان مفهوم شناسی شده و پس از کشف مؤلفه های آن، شیوه های موجود در قرآن کریم که به منظور تقویت انگیزه جهاد استفاده شده اند استخراج و با نگاه روانشناختی و بر اساس نظریات انگیزشی دانش روانشناسی مورد تحلیل و تبیین قرار گرفته اند

یافته ها و نتایج

۱. استعمال واژه انگیزشی «تحریض» در مواردی است که یک امر خطیری در میان بوده که نپرداختن سریع به آن سبب هلاکت و نابودی می شود و این تحریک انگیزه نیز با دو روش زیبا جلوه دادن و آسان انگاری عمل انجام خواهد شد که روش های قرآنی دعوت به جهاد نیز با دو مؤلفه روشی این واژه هماهنگی دارند

۲. روش زیبا جلوه دادن انجام جهاد در قرآن با بیان ثمرات و پاداش های انجام جهاد صورت گرفته است که یا بصورت کلی با بیان «خیر بودن» انجام جهاد و یا بصورت جزئی با بیان نعمات دنیوی آن همچون کسب غنائم و نعمات اخروی آن همچون ورود به بهشت انجام شده است

۳. استفاده از لغات متداول در میان مردم همچون تجارت و خرید و فروش در بیان ثواب های انجام جهاد، به دلیل ملموس تر کردن این پاداش ها می تواند اثر انگیزشی مضاعفی به دنبال داشته باشد

۴. جنس بخشی از پاداش های جهاد متفاوت از دیگر پاداش هاست که این دسته از پاداش ها، انجام جهاد بخاطر کسب محبت و مقامات الهی است که از ارزشمندی بالاتری نسبت به پاداش مادی و اخروی جهاد برخوردار است

۵. روش آسان انگاری انجام جهاد در قرآن با بیان توانایی های رزمندگان به عنوان عامل پیروزی آنها در نبرد و نیز ضعیف شمردن دشمن صورت می پذیرد.

۶. در مقابل روش مستکبران نسبت به قوی جلوه دادن خویش، قرآن کریم در موارد متعددی لشکر کفر را در چشمان مومنان ضعیف جلوه داده است و تنها موردی که قرآن به ضعف حیل شیطان اشاره نموده است نیز در باب مبارزه با دوستان شیطان است که خود تقویت انگیزه جهاد را در پی دارد.

۷. نباید فراموش نمود که اقتناع ذهنی مخاطب در ضعیف شمردن دشمن از اهمیت برخوردار است زیرا چنین پنداشتی نسبت به دشمن بایستی بر اساس واقعیات نبرد بوده تا مبدا همین امر خود عامل شکست سپاه اسلام شود.

بحث و نتیجه گیری

اولین مؤلفه روشی واژه «تحریض» کثرت زینت عمل بوده است که پیرامون مساله جهاد بصورت های متعددی، این زیبا جلوه نمودن توسط خداوند متعال صورت پذیرفته که البته نمی توان از اثر انگیزشی آن غافل شد. این روش ها که عمدتاً ثمره ای را در برابر انجام جهاد برای رزمندگان منظور می کند دارای مراتب مختلفی بوده که هریک از این فواید می تواند به تنوع نیازها و تمایلات درونی افراد، انگیزه آنها را در مسیر جهاد تقویت نماید. درمیان نظریات انگیزشی، «نظریه انتظار» «ویکتور وروم» نیز بر این اصل بناشده که انتظار هر فرد از تلاش های خود می تواند انگیزش او را نیز تحت تأثیر قرار دهد. این نظریه که نظریه مشوق نیز نامیده شده اشاره می دارد که به هر میزان، فرد به رسیدن به یک پاداش معین از انجام عمل مورد نظر اعتقاد داشته باشد به همان میزان، انگیزش او نیز برای انجام آن عمل افزایش خواهد یافت و به هر میزان که پاداش مورد نظر برای او ارزش و مطلوبیت داشته باشد، انگیزش او نیز به همان میزان تقویت خواهد شد

از سویی دیگر، آشنا نمودن رزمندگان با توانایی های خویش در انجام جهاد که سبب آسان نمودن انجام جهاد خواهد شد به عنوان یکی دیگر از روش های انجام جهاد مطرح می شود. امروزه در دانش روانشناسی، قضاوت فرد نسبت به مهارت ها و توانایی های خویش به منظور داشتن یک عملکرد ثمربخش به عنوان یک نیروی انگیزه دهنده مطرح می شود که نظریه «احساس خودکارآمدی» دانشمندی به نام «بندورا» به این مطلب اشاره دارد. به منظور رسیدن به احساس خودکارآمدی، یکی از منابع ایجاد آن در فرد، «قانع سازی کلامی» یا تلقین توسط دیگران است که سبب شده فرد بیشتر روی توانمندی ها و استعدادهای خود و کمتر روی ضعف های خویش تمرکز نماید.

منابع

بخشی از منابع:

قرآن کریم

ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۹۸)، التوحید، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم
ابوالفتوح رازی، حسین بن علی (۱۴۰۸)، روح الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهشهای اسلامی ریز، مارشال (۱۳۹۲)، انگیزش و هیجان، تهران: ویرایش
زمخشری، محمود بن عمر (۱۹۷۹). أساس البلاغة. بیروت: دارصادر
شبر، عبدالله (۱۴۱۰)، تفسیر القرآن الکریم، قم: مؤسسه دارالهجرة
طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم
طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: ناصر خسرو
طبری، محمد بن جریر (۱۴۱۲)، جامع البیان فی تفسیر القرآن بیروت: دارالمعرفة
کاویانی، محمد (۱۳۹۳)، روانشناسی در قرآن: مفاهیم و آموزه ها، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی، تهران: دارالکتب الإسلامية
گورمن، فیل (۱۳۸۹)، انگیزش و هیجان، تهران: دانژه

Isaac Robert G & Wilferd J. Zerbe & Douglas C. Pitt (2001), Leadership and motivation: The effective application of expectancy theory. Journal of Managerial Issues. No 13(2)
SUCIU Leonina-Emilia & Maria MORTAN & Lucretia LAZAR (2013), VROOM'S EXPECTANCY THEORY. AN EMPIRICAL STUDY: CIVIL SERVANT'S PERFORMANCE APPRAISAL INFLUENCING EXPECTANCY, Transylvanian Review of Administrative Sciences, No 39

